

G A R O A

(JARRAIPENA)

IX

ITSAROMENDI

Jaungoikoak jarri zuan Bizkaian Urkiolako mendia, Arabaren ondoan, Gipuzkoatik urre samar, ta mendi orren gañean ipiñi zuten euskaldun siñistetsuak Antonio Donearen elizetšea, zorion guztien itšaropenerako.

Mendi orretara joaten dira sarri Bizkaikoak, arabarrak eta Gipuzkoa eder onetan jaioak; mendi orretara joaten dira, donerik errukior, miragillerik andien ta sendatzallerik onenaren jauregira bezela, uri andi gizaditsuetatik eta baserri tšiki padutarretik, aberatšak eta tširoak, gizon zindoak eta osasungabeak, indarge jaiotakoak eta ezurren bat ausi dutenak; errenak eta itšua, anko-kerrak eta besomotšak, gorrak eta zauriz beteak, totelak eta zantatuak; buruko tšorabio, zuldar, legen, eztul, berako, minbizi, anditsudunak : etsita daudenak, bizi nai lutekenak, irabazbidea idorotzen dabiltzanak, euri edo eguskiaren bearrean arkitzen diran lur-jabeak, Ameriketean semeren bat daukaten gurasoak, gudara joan bear duanaren aideak, ikastolatik etšeratutako mutillak eta ezkontzeagatik mototša ialduko luteken neskatšak; itz gutšitan amaitzegatik, gogo, estutasun, samiñ edo premiaren baten arkiten diran euskaldun guztiak, osasun billa, argi eske, laguntasuna itšaroaz, zoriona irrikitzen edo eskerrak ematen; eta bertan, Urkiolan, egin oidituzte benetako arrenak eta bertan utzi, beren oparitzat, egurrezko *makuloak*, argizarizko anka ta besoak, zillarrrezko biotzak, ille tširikordak, ontziak eta soñekoak, izenak eta kondairak, samiñ, aje ta neke askorekiñ batera.

Beti dago norbait Urkiolan meza bat eskeintzen, argitšo bat ipintzen, bederatziruena egiten; beti dijoa mendi artatik zeru-raño euskaldun batzuen eskaria, Antonio Donearen bitartez.

Baño batez ere garagarrillaren amairuan izan oida billerarik

ospatsuena. Egun artan Urkiolako mendiak erririk andienaren itšurak artzen ditu.

Goizean goizetik azaltzen da eliza barrua argiz ta gizadiz betea, ta eliz-ataria liburu, bederatziurren, errosario, kutun, gurutze ta Antonio Donearen irudi saltzalez ornitua; laster agertzen dira, mendi egian, maitšo banatan edanontzi garbiak eta mai azpian sulla-pedarrak dituztela, ur gozatuaren emale tšukunak, ete beren aurrean, urez eziñ ase diran mutiko ta emakumeren batzuk; zelaian erdian, egun baterako tajutu dituzten sukalde apalak, eltze, tupi, zartagi, plater, pitšar, antosiñ, katilluz inguratirik, eta suaren urrean, mendi-ostatuak, oialezko tšosnak, ogi, ardo, aragi, bakallao, arrai, piper, egazti, arrautza ta gizon jatunez ugariegi bezela; tšona ostean, opill gozodun mendarotarra, bala-saskia lurrean zabaldua, erosle gozozaleak noiz agertuko zai patšadarik andienean išil išillik; zuaitz ondoan, era guztietako eskale arrotz zirpiltzuak, anka ta beso igarrak erakutziaz, ingurukoeu biotzak bigunzeagatik *¡Santa Luzia le garde!* ta *¡San Antonio le ampare!* erdi negarrez oiuka; tokirik tvokoenetan, atso zimurrak eta agure adikatuak, mezatara baño len amilla jasten, oñetakoak aldatzen, buruko oiala ipintzen edo salda beroa zurrustadaka; bide-ari danetan, siñiste, itšaropen ta maitetasunak Doneagana daramazkian gizadi berriak, egunerako jakiz, otarra edo pardelez zamaturik; nondik noranai, atserritar arloteren bat *¡merke merke!* deadarrez, orratz, orrazi, aiubet, ispillu, labana, tšilibitu, paper, luma, jostallu, erastun, belarritakoak eskeñika. Edonun ta edonoiz ikusi litezke euskaluri danetako gizaseme ta andrazkoak, banaka, biñaka edo zamaldaka, oni ta besteari, aurreko ta albokoari bultza egiñaz, gallurrean ta egalean, elizan ta zelaian bear aña leku idoro eziñik; or daude Durango, Elorrio ta Ermutar elizkoiak, an dabiltz Billarreal ta Otsandioko langille irmeak, arutzago bilbotar apañak eta Bergara, Tolosa, Azpeiti-azkoitiar atsegiñak; emen Bermeo, Lekeitio, Mutriku, Ondarroako arrantzaleak; aldean Zeanuri, Billaro, Dima ta Larrabetsuko nekazariak... Jaungoikoak daki zeñ ez ta nongoa ez, erritar, esagun, adiskideak alkarrri eutsika, kaišioka, galdezka ta agurka, egundañoko itzots, zurrumuru lazka zaratarik bizienean. Ta batzuk elizatik erten orduko, beste batzuk sartzen dira gogozko arrenetara; egarbera zeudenak alde egitean, egarri daudenak inguratzen dituzte urzalien maiak; ase ta beteak tšosnetatik ertetzean, salobre ta goseztoak jartzen dira aien tokietan; opill edo jostallu saltzalleak erosle bat aurretik kendu baño

len, aurrean dituzte iru edo lau ikusle urduri; goiztarrak edo urrutikoak, gizadizko erreken antzera, etšeruntz dijoazenean, urrekoak edo berandatararak badatoz mendira tšindurriak tšindurtegiara bezela, oñez edo zalpurdian, manatan edo neketsu, aberien indarrez edo norbere adorez, arpegia aizemalearekin ¹ egurastuaz edo aurren bat lepoan dutela izerdi patsetan; dana batera esateko, eguskia jaikitzen danetik lotara dijoan arteraño alderdi guztietan ikusi ta entzun litezke, naspillaturik, nagusi jaunak, maister tšikiak, etšeko andreak, neska gasteak, mutill eroak, lurbarrukoak, itšasgizonak; usai-belarrak eta eliz-kandelak, krabeliñ sortak eta opill mordoak, eskeak eta eskeintzeak, algarak eta tšilioak, otoitzak eta irrintziak, arrenak eta aurrekoak, tuntuna, *panderoa*, *gitarra* ta *filarmonika*.

Bai, *gitarra* ere bai, *filarmonika* ere bai. Egun orretan ez dira danak Urkiolara Doneagatik joaten : gaste asko jan edanaren usaiak eta jolasaren durundiak jasotzen ditu mendiraño, ta orrelakoak Donearen oroimenik eztaukate. Jaia da oientzat ere garagarrillaren amairugarrena, baño urdall-jaia, jantzi berriak eta buru arroak erakusteko ereti ona, jaikika trisketan egiteko aroa, tšorakeri, nasaikeri, astakerietan ibiltzeko egunik egokiena. Orrelakoentzat jotzen dituzte *gitarra-filarmonikak*, tšorakerien laguntzarako, astakerien indargarritzat.

Lenago esan ditugun gertaeretatik laster, Urkiolan dakusgu, Antonio Donsuaren egunean, gure antziñetako adiskide on batzuek : Joanes, Malentšo ta José. Eliz atarian daude : bata, tšapelpean pipea piztu eziñik; bestea, anpolai zuri-gorria baño ezkoago, eliz-oiala tolestatzen; irugarrena, zurbill samarra, parteltšo bat eskuetan duala, Malentšori maitero begira.

Aurretiaz erakutzi zuan Joanesez, etšean, Urkiolarako gogoa, onenean Jaungoikoak gerriko miña Donearen bitartez kenduko ziolata; aurretiaz aukeratu zituan osterar orretarako lagunak : Malen, etšetik iñora beñere ertetzen etzualako; José, mutill giza-gaišoari atsegiñ piškat eman nai ziolako.

Goizaldeko ordubietan erten dute Zabaletatik, eta lasterbidietan zear etorri dira, oñez, jakiña ba, meza nagusitarako.

Eztaude aiñ nekatuak : elizkizunak amaitu ondorean, aitonak pipea piztu ta gero, jo batera ta jo bestera dabiltz basterrik baster, aldrarik aldra, tšosnarik tšosna, gauza guztiai begira, nun jarriko, zer jango, zer erosiko.

Gizon koiškor bizartsu bat ikusten dute mai baten gañean

1. Airemale *Abanico*.

garrařika. Zolia du mingaña, azkarrak dauzka beso ta biatzak. ¡Bai arranietan! Berebiziko itz iturri naro ausarta dario etengabe, paper batzuek egan botatzen ditu ta eskura joaten zaizka berriro, mutiko bati tşanponak ateratzen dizka musutik, belarrietatik, nai duan lekutik, edozeñen gogarteak asmatuko ornen lituzke. ¡*Pamerialen* adiskidea zan iñolas ere! Baserritar kaiku pilla andia dago gizontşoari begira. Aoa zabalik daude geinak. Onik onenean, jolasari utzita.

— « Ni naiz, — esaten du erderaz — ni naiz Rosinak sendatzalle izendatua. Lagun urkoari on egiteagatik lurbira guztiko erri ta itşasoak igaro ditut, liburu guztiak astertu ditut, jakintsu guztiekiñ itz egin det, sendagarri guztien indarra neurtzen gau ta egun ibilli naiz eta miñ oiñaze danak osatzeko gauza bat asmatu det. ¿Zer da bera? Aia, jaunak, emen daukazute : artzaren koipea da, leoien koipearekiñ nastatua. Koipe onekiñ igortzitşo bat miñ dan tokian eman ezkeru, miñ guztiak beti betiko joaten dira. Eztago gaurtik aurrera ez buruko miñik, ez gerriko miñik, ez beso, iztar, belaunetako miñik geiago. Nik sendatu ditut Paris, Londres, Berlin ta Bienan eri zeuden gizadiak. Ta ¿zenbatean da koipe ori? esango dezute. ¿Ze diru bear da koipe ori erosteko? Utsa, baterez, tşanpon orduitu batzuek, *peseta* bat, orra. Peseta batean ematen det lagun urkoai on egiteagatik. Oso gutsi dauzkat. Biar, gero, emendik ordu batera eskean bazatozte, eznazute ni billatuko. Ni banua, laster nua emetik, eta eznotor nionuntz geiago. ¿Nork eskatzen du beste bat?»

Eta baserritar geldotzarrak, eskuak luzatuta, beren biatzetan makur tşuriak erakusten dizkiote itzontziari.

Baziran orratik onela itz egiten zutenak :

— ¿Zetarako du baña dirua, musutik ateratzen badaki?

— ¿Dirua musutik atera ta alkondara zikiña jantzi? Amari esaiok.

— Gizon *prestua* izateko ipurdia lurretik urrean zeukak orrek.

— Aitona — galdetu zion Josek Joahesi — ¿ez aldu orrelako koiperik erosi bear?

— ¿Nik? ¿Zertako? Jaungoikoak nai badu, sendatuko naiz; Arrek nai ezpadu, gizontşoaren koipea gora bera, eznaiz sendatuko. Egin det nere eskabidea, Antonio Donearen bitartez.

Gure esagunok, koipedunagandik laster, nunbaiteko *bibolin* jotzalle itşuarekiñ idortzen dira. Lagun argia dauka itşuak alde-menean, mutill soster bat, eta lagun orrek eun-oiala darabill

makilla batean jasota, itšuragabe ta zirriborroan egindako giza-irudiz betea. *¡Horroroso crimen!* jartzen du oialean, ta noiz itšuak, noiz mutill sostorrak onela itz egiten dute : « Tšanponean saltzen degu Toledoko urian gertatu dan oben likitsaren albistea. Paper onetan adierazten da nola Eujenio Barelak bere amagiarrerebari arrigarrizko eriotza eman zion, emastearen amak alperra deitu ziolata beste gabe. Amazazpi aldiz sartu zion labana zorrotza lepo, bular ta erraietatik zear ta, odola išurtzen nekatu zanean, gibela ta giltzurriñak jan zizkon, sutan erreta. Oialaren alderdi batean daukazute gizon erallea emakume kupidagarriari eriotza ematen eta bestean urkamendira igotzen, bere ornia nai ta naiez artzera. ¿Nork eskatzen du beste papertšo bat?» Eta oiturazko eresaldi bat egiñ ondorean : « Baita ere badakarzkit Kandelasen lapurreta burutšuak eta José Maria ta Diego Korrientesen egitada okerrak. Baita ere badauzkat *Santa Jenobebaren* bizitza, Bertoldo ta Bertoldinoren liburua, Santa Ritaren bederatziurrena, Santa Klara, Santa Katalina, San José, San Franzizko, San Antoniorenak, Begoña, Iziar, Aranzazu ta Karmengo Amarenak. ¿Nork nai du beste bat?»

Eta baserritar zentzugabeak, erallearen irudiari begira begira egonda gero, Toledoko gaiztakeria goiz artan igarota balitz bezela, Elorrioren gertatua balitz bezela entzuten egonda gero, obendutiaren berriak *zekarzkian* papera eskatzen zioten itšuari, eztakit zertarako.

Itšua baño oiñkada batzuk aurrerago, estarri garbiko euskaldun alai bat arkitzun da oiulari : *¡ Bertso berriak* — ots egiten du noizean beiñ — *Senpelarrek jarriak!* Eztauka *biboliñik*, bere estarria du *biboliñ-gitarra*; jardunaren jardunez, ekiñaren ekiñez saltzen ditu Senpelarren bertsoak.

— ¿Bai aldaukazu *Gernikako Arbola*?

— Gernikako arbola Gernikan zio, motell, ta astunegia de nik onaño ekartzeko.

— Ta *¿San Iñazioaren martša*?

— Ez, maite; datorren illean *kantatuko* degu ederki, Loiolan.

— Zuk eztakartzu ezer, gizona.

— ¿Nik eztakartala ezer? Senpelarren bertsoak, berri berriak, Prantziako pelotariak ateriak.

Amalau españoletan
Mateo prantzeza a

Partidu onetantše
Izanda trabesa a.
Lau lautara
Ziran asi
Lau lau tara
Altzuenak
Isabazi. . . .

Bertsodunaren urre samar neska-mutill buru ariñak alkarren aurrean dabiltz, triskatzen, antsume zoroen antzera, akitika, bira-biraka, irrintzika. Zabalelakoak aiei begiratzeko astirik ez lute artzen.

Tšosna baten alboan gizapilla iskanbillatsuak ibilpidea galera-zitzen diote. ¿Zer ote da? ¿Borrokaren bat? Ezta borroka, ezta aserrea : jan baietz ta ezezko auzia darabilte *kalakallu* bik.

— Arkume osoa.

— Bai.

— Lau librako ogia ganera.

— Bai.

— Bi pitšar ardorekiñ.

— Irurekiñ naiago.

— *Bueno*, irurekiñ.

— Amar *duro*, ezetz.

— Amar, baietz.

— Jango dik.

— Eztik.

— Bai, jango dik, idiak baño urdall ohea zeukak eta.

Cure oñatiarrak, era oietako ikuskixunez aspertuta, gizartetik alde batera eginda, ezarri dira nonbaiten; zerbait jatera dijoaz.

Artzai zarrak arrautzopill puska bat beatzetan duala.

— « ¡Samingarria da! — esaten du. — ¡Amaika bidar egin det Zabaletatik onaño dagoan oster! ¡Amaika bidar jan det emen, gozoro, nere baserrian erretako taloa, ta oraiñ arrautzopilla taogi zuria ezin irentsi! Dana dago latza, dana badaezpadakoa : janaria, gizonak eta lurra bera. Bai, lurra ere bai. ¡Zenbat aldiz ikusi ditut emendik agiri diran gure mendiak! Ederragoak ziran len, milla bidar ederragoak. Ezta irudipena : azpietatik zulatu dituzte alderdi batetik besteraño; beren egaletatik tontorretara bide zabalak egin dituzte; beren arrizko ta burnizko erraiak eguski tara ateratzen aidira, ta gure umeak mendi zuloetatik zear dijoazkigu, eztakit nora, bide zabaletatik datorzkigu eztakit non-

goak geure gallurreturaño. Benetan, lur, guztia egin du Jaungoigoak bere semientzat eta denok gera bere semeak, denok : gureak ere badabiltz nonbaiten ta betoz Euskalerrira etorri nai duten arrotzak, betoz zorionean; baño eztezatela gaiztakeririk onuntz ekarri. Len ere naikoa gaizto gera gu, on itšuretan.

— Aitona, ez bedi orrela illundu. Jan beza.

Baño aitonak eztu ia ezer jaten. Malenek urdaiazpiko zatia ipintzen dio ogi gañean, baño Joanesek eskura zer eman dioten eztaki. Gogamen astunak dauzka inolaz ere.

— Eztet ondo itz egiñ-jarraitzen du —. Gizonak berarekiñ eraman oiditu bere oiturak, onak edo tšarrak. Geugan dago iñoren oitura tšarrrik ez ikastea; bai, geugan. Gugana datorren ikazkiñak ezkaitu beltzituko, geuk nai ezpadegu... ¿Badantzuzute auspo soñularia, filarmonika? Nik eztakit Euskalerrira zeñek ekarri duan, baño badakit zeintzuk jotzen duten : euskaldunak, menditarrak...

Bazkaritšoa amaitu da. Malenek eskale bati ematen dizka enca-ratuak. Josek biotzaren jakia nai luke : maitetasuna. Joanes urrutira begira dago, gaztetako egunetara.

Aguratšo bat jarri zaiote aurrean begira, makill buruan esku biak eta eskuen gañean okotza ipiñita.

— Adiskidea — galdetzen du — *barkazioz*, ¿oñatiarra alzera?

— Bai.

— ¿Zabaletakoa?

— Bai.

— ¿Joanes?

— Bai.

— Antzeman dizut orratik.

— Eznaiz ba zuzaz oroitzen.

— Orain dala ogetamar urte alkarrekiñ jan genduan arako zoko artan.

— Izan leiteke.

— Ala da. Bergarako azokan esne-bei eder bat zaldu ziazun, ederra alare, ta bei diruak artzera etorri ziñan.

— ¡A, bai! ¡Aingeru jaola! ¡Austiñ zera zu, elgetarra!

— Elgetan jaioa, iragoko larogei urte auetan Arriolan bizi naizena.

— ¡Aspaldiko Austiñ ! Urteak dira ba alkar ikusi eztegula.

— Esan det : ogetamar.

— ¿Ez algera geiago iñun ikusi?

— Nik etzaitut geroztik begiz jo. Lenago bai, lenago sarritšo

ikusi oigñan, bata bestearekiñ artu-eman asko erabilli oigenduan alkarri indo lagundu oigñon.

— Bai oriše, bai anbat; zuk eta nik, Azurtzako Militonek eta Irigoienko Kaisparrek alkar billatzen bagenkian. ¿Zer egin zuten adiskide aiek?

— Ill ziran.

— ¡Ill ziran!

— Bai, antziñatšo. Baita Zezeagako Turubio ta Eguskitzako Tšomiñ ere.

— Gizon zintzoak; gizon maitegarriak.

— Gaurko egunean gutši bezelakoak, Joanes.

— Gaurkoak ere gure ondorengoak dira, Austiñ.

— Bai, baño gugandik etenak. Zuaitzetik ebakitako adarrak dirudite, adar igarrak. Galeran dijoaz euskaldunak eta Urkiola bera galeran dijoala deritzot. Goizean etorri naiz, Aramaion ezkondata bizi dan seme batek ekarri nau, ta bereala gogait egin det emengo alderdiak ikusten. Eztago emen adiskide on bat. Esagun batzuek ikusi ditut, baño españetatik españetarako izke-tarte otza izan degu alkarrekiñ : biotzetik biotzera itz egiteko, egiazko adiskidea bear da, antziñetako lagun zarra. Nere aita zanak esan oizuan : « urdaia ta ardoa urtekoa; adiskidea urte-takoa ». Orregatik poz andi bat artu det zu ikustean.

— Eskerrikasko. Zu ikusi baño lenšeago zerbait gogoratzen ainitzan, ta zure itzak nere ustien oiarzuna dirudi. Ala ere zaiantza piškarenbat badaukat. Gu zayrak gera, Austiñ; naigabe-tuak gaude, ta biotz naigabeak itz garratzegiak oiditu. Gure gazteriko egun alaiak joan zitzaizkiguu, ta egun aientzat gordetzen degu oraindik animetako maitetasuna. ¿Nork daki bada gure ustea zuzena ta ziurra dan ala ez?

— Neuk dakit, zeuk jakiñ bear zenduke. Oraingo Urkiola ta gure gaztetakoa eztira berdiñak, ta ordukoa ohea zan.

— Oraiño eguskia ta nere umetakoa berdiñak dira, gaurko lorea ta ordukoa berdiñak, orduko ta oraiño arrautzak era bere-koak; baño gaurko eguskiak eziñ poztu nau, gaurko liliari eztiot usairik artzen, arrautzopilla tšarra dagola iruditu zait. Geu gaude gu alperrik galduak, Austiñ.

— Joanes, edo eznaiz zure oiarzuna, edo, ni tšurikatzeagatik, zure iritziaren atalen bat barruan gordetzen dezu. Nik badakit gure zentzunak alperrik galduta daudela, baño ez gure animak. Aitortien det lengoak dirala eguskia, loreak... eta arrautzak, baño eziñ ukatuko dezu au eztala lengo Urkiola. Len euskal-usaia,

garo usaia zegoan emen; gaur, mendiko egurats garbia oso kirastua dago.

— ¿Bai ote?

— Makilla eskuetan daukaten bezela.

— ¿Zeñek kirastu du?

— ¿Zeñek? Gaitz da erantzuten... Uri andietako aizeak, base-rritarren griñak, gizon batzuen siñiste otzak, askoren nasaikeriak; arrotzak eta euskaldunak, etsaiak eta geuk, danak eta danok. *Zu pekataria* esaten badakit, baño *Ni pekataria* etzait astu.

— Ederki mintzatu zera, adiskidea. Jarri zaite nere ondoan gauza oiek obeto argitaratu ditzagun, pipakada bana erreaz. Zuek, gazteak, etzaudete ondo gure illetak entzuten; zoazte, bada, orrutz zerbat ikustera.

— Ondo gaude, aitona.

— Ez, zoazte; erosi itzatzue gozo batzuk etšerako.

— ¿Illobak aldituzu, Joanes?

— Illobak.

— ¡Landare onak! Garo artean artu dezatela lurra, Aloñatik urrean.

— Amen.

Adiskide zar biak beren erabakiak ematen dabiltzan bitartean, gure gazteok, gizartetik zear dijoaz alkarren lotzaz, batak besteari begiratu gabe, ezertan arretarik ipiñi ezinda. Zer egiten duan eztakiala, ainbeste opill erosi ditu dosek, kopeta illuna darabill Malenek, biotz gabeko neska mutillak dirudite biak, aserratuta daudela esan leiteke.

Bat batera.

— ¡Jesus! — dio neskatšak — ¡Gauza lotsagarriagorik!

— ¿Zer da?

— Osaba Iñazio Mari *dantzaurrea* egiten.

Egia zan. Giza-ustai baten barruan, tanboliñaren aldemenean, Zabaletako aizkolari ospetsua, Azkarragako Paula ta Martiñen aita, obeto esateko, birbiztuta, ardoak berotuta, esku balen tšapela zuala, paparra agirian eta atzeko aldean gerriko tšistana dindilizka, besoak zabalik zebillen goragoraka, alzituan gaitasunak erakusten, baño zabulunak neurtu eziñik eta oso parregarri.

— ¡Peru Odolki atzezko!

— Sokan dauden guztiak dira oñatiarrak, Mošolo Potolota.

— ¡Jas! ¡Ez lotsatzea osaba orrelako gizonakiñ bere burua bat eginda! Aldendu gaitezen, geu iñork ikusi baño lenago.

— Arritzen naiz.

— ¿Zergatik baña?

— Mošolo emen eukita iges egiten dezulako.

— Nik eztaukat Mošoloren bearrik.

— ¿Benetan?

— Eznaiz gezur zalea. Goazen aitonagana.

— Ez apur baten, Malentšo; ez, Jaungoikoaren izenean. Izketan asi geran ezker, gauzatšo bat esan nai neukizu.

— ¿Zuk?

— Bai. Aspaldian daukat nik zuri agertzeko uste bat, ames bat...

— Zaude išillik.

— ¡İšillik, beti ilillik! Ito egin bar det beraz nere gogo.

— Badakit zer esan nai zendukean. . . Badakit maite nazuna, baño ez itšaron nigandik ezer.

— ¡A! ¡Zure itzala izateko eznaiz duiñ!

— ¡Ezta orregatik!

— Bai, biotzakadieraztzen ziran : utsanaiz, oinpean darabiltzun autsa bezela naiz. ¡Zabaletako morroia!

— Ezta ori. Zabaletan morroirik eztago. Zu ta ni anai-arrebak gera... Jakiñ zazu beiñ, zure barruko arra keñtzeko. İñorekiñ izatekotan, zurekiñ izango naiz; baño ez itšaron, Jose, ez alperrik itšaron. Billatu zazu beste bat, zure idekoa. Neskatša on bat opa dizut ni baño ohea opa dizut.

Eta orrela itz egitean, tšit bigun begiratzen dio mutillari, errukizko begi ederrak erakusten dizka.

— ¡O Malentšo!

— İšo. Naikua esan dezu, geiegi erantzun det. Guazen azkar.

.....

Aitona biak, oso samurturik, agur egiñ diote alkarri.

— Agur, Austiñ.

— Agur, Joanes, lagun zarra.

— ¿Noiz arte?

— *Josapateko* zelaira arte.

Zabaletakoak ekiñ diote etšerako bideari, danak išillik, barruko ames ta etsipenai begira danak.

Urkiolako alaitasuna ezker eskui asida zatitzen; algaraka dijoa, algaraka ta lekaio luzeak egiñaz bide, baso ta ibarretan zear; urrutiko baserrietatik tuntun ots berria dator gure bidaztien belarrietara aizetšoaren egoetan.

Ta ots bigun arrek gizonak poztu edo samintzeko eskubidea izan bear du; tuntun arrek, norbera išillik dagoanean, bakoitzari

barruko amesa zirikatsen dio, bakoitzari norberak nai duan bezela itz egiten daki.

Ara Joseri zer esaten dion : « Iñorekiñ izatekotan zurekiñ izango da. Ta bat edo batekiñ izan bear. ¡Au egun ederra! »

Ara zer Maleni : « Agertu bear zitzaiona agertu zaio. Nere biotzetik astuntasun andia kendu det. ¡Au pakea! »

Ara zer Joanesi : « Zureak egin zuan. ¡Au larria! »

Aiton-illobak badabiltz Oñatiruntz, egun argitan dabiltz; baño anima, gerora begira, lañotan bezela daramate. Usteak uste dirala, ¿nork daki etorkizunak zer gordetzen digun?

.....
Biaramon goizean Peru Odolki, tronpolloz *apaindua*, ezkerreko begia estaldurik zuala, sendakiñaren galdezka zebillen Oñatiñ.

— ¿Zer dek, Peru? — esan zioten

— Atzo Urkiolan izan giñan da...

— ¿Moskorra galanta, e?

— Iñoiz bestekoa ez ba.

— ¿Borroka egiñ aldek?

— Ez, Mosolo Potolok jo ninduan.

— ¿Zer zalata?

— Malentšo izan ornen zan Urkiolan, ta nik esan bear omenion Mosolori. ¿Nik zer dakit ba nor nun dabillen?

— ¿Orregatik aserratu alzan?

— ¿Aserratu? Gizon beroagorik eztet iñoiz ikusi. Pitsa zeriola, arao ta birao, ekiñ zion ukabilka, ta ni artzeko.

— Beti bezela. Tšanpaña ere artzen amen diozuta.

— Bein bakarrik tšanpaña, geiagotan ostikadea.

— Ez astoakana joan, ta egiñ lana gogotik.

— ¡Lana, lana! Lan egitea ere naikoa astakeri da ba.

DOMINGO DE AGUIRRE.

G A R O A

X

AULERIA

Urkiolan ikusi genduanetik urrengo neguan guztiz aunatua idorotzen zan gure Joanes. ¡ Orduan bai zarra gizagaiñoa, orduan bai aula !

Burua, Abenduan Aralar gaña bezela zuri, zillarrezko ari albañu luzez jantzia ikusten zitzaion ; kopet andi zabala, itšas ertzeko ondarraren antzera, lerroz ta zimurrez betea agiri zuan; besoak tšito adoregabeak zeuzkan ; anak zerbait indarge ta sor-rak ; belarriak naikua gor ta motelak ; soiñ guztia makilla baten gañera eroria zerabillen. Nekez ta laburrak ziran Joanesen oin-kadak, gutši entzuten zuan, ia etzuan ezer ikusten. Pipiak jotako abea zirudian, zedenak jandako zura. Bai, urtien pipiak eta lana-ren zedenak jango eztuan gauzarik eztajaio.

Elurte baten galdu zan geiena. Azaroaren erdi aldera, uste baño lenago agertu zan negua, ta Zabaleta baserrikoak, done Zizilli goizean, Oñati alde guztia elurrez tšotildurik arkitu zuten. Lurrik etzan iñon agiri : bide lerroak, bete betean ostenduak zeu-den; zelaiak, koska ta utsune gabe, aspaldikorik laban, guri ta bikañenak; soroak, naiz ta beren jantzi garbia tšotš, printza, mallasto buruz or ta emen urratua iduki, gutšitan bezela lau ta tšukunak ; sasidi ta otariak, estalki lodi azpian zearo gordeak ; urki, gorozti, tšillar ta izatzak, geiegizko zamapean nai ta naiez auspezturik, eta pago, arte, aritz, gaztañak, zeñ baño zeñ nara-go, adar bakoitzean, kima bakoitzean, elur zerrenda samur kis-kurrez arro arro apainduak. Dana zegoan zuri, eder, leun ta limuri, bada eder ta leuntzallea da beti elurra : etšearreko osiñt-soa, soro-arteko luebakia ta errekastoen aria bakarrik ikusten ziran illun ta itšusi, inoiz baño beltzago ta itšusiago.

Ta elur erortzea etzan bukatu. Oinbete lodi bazegoan, ta mara mara zetorren zeru goibetik bera, aldeka, okerka ta astiro, mitšeletazko euri bigun ikusgarriaren itšuretan.

Aizan elurra galanki, gelditu gabe aizan, ta mendian zeuden oraindik ardiak eta mosalak, Joseren agindupeau.

— ¡ Ene badata ! ¿ Zer egingo du oraiñ gure Josek ? Emen onenbesteko elurra danean, Urbian gerrirañokoa bada-zioten emakume izutuak.

— Manuel, deituiok osabari; Jose Ramon, bituitzak lagun batzuk eta azkar danok Urbiara, azkar baña-agindu zuan Joanesek.

Zazpirak aldean erten zuten gizonak Urbiaruntz. Zabaletako nagusiak etšeko larrañetik ikusi zituan nola zijoazen errenkadan, beiñ bat aurretik eta gero bestea, besoen indarrez bideak idikiatz ta nola eskutatu ziran basoan gora, elur malotan barruna.

— Gauza ez ni oien burntzat joateko-esan zuan.

Ta Pedro Antonek :

— Guk ere beste orrenbeste bagenkian egiten lenago. Gaur gaztien tšandea da.

Jaungoikoak lagundu daiotela.

Andreak arrenetan abiatu ziran, ta Joanesek etzekian zer esan, zer egiñ ta zer nori agindu. Luze joan zitzaizkon egunaren orduak. Oraiñ ukulluan sartu, oraiñ sukaldean aurkeztu, beti ere *Santa Maria* españetan zuala atarira erten, beti ere alde bate-tik edo bestetik zeru beltza ikusi, artega ta kuperea ibilli zan luzaro.

Jo zuten amarrak, jo zuten amabiak, jo zuten ordubiak, eta etzan mendikoen berririk.

Irurak aldean, artzai zarra, auzora balijoa bezela, atera zan mendiruntz iñori ezer esan gabe. Bai zori tšarrean. Gogo aña kemen izan balu, laster elduko zan lagunakana ; baño lengo kemenik etzuan errukariak, eta elur marduletan dzist eta dzaust; or tširrist eta emen larrapast, bisutsetan ia itšuturik, zurrunbil-loan arnasarik artu ezinda, laster unatu zuan nekeak, bereala etsi zuau aitonak eta esker-eskui, aurrera ta atzera begiratu larri bat egiñaz, bide basterrean eseri zan eriotzearen zai... Lauter-dietan idoro zuten menditik bera zetozenak, otzituta idoro zuten, gogortuta, itzik ere gabe, ta arratsalde artan etzan ill Zabale-tako jauna eskerrak bere semien igortxiari, eskerrak oe bigunari, ur goriari, erari ou irakiñari, etšeko guztien arreta zindoari. Baño berotasun andiak igaro zituan, gaišorik iduki zuten, ta

oetik jaikita gero ere, alegiñ guztiak eginda ere, Joanes etzan geiago lengoa izan. Ordutik au leria.

Baño gorputza lotua ta abaildua gelditu bazitzaion, ez orratik bere anima : anima beñere baño argiago, biziago ta azkarragoa zeukan. Joanesen oroimenak iñoiz ez bezela gogoratzen zituan bere gaztetako urte alaiak, Joanesen adimenak egundaño ez bezela esagutzen zituan Jaunaren betiko egi sakonak, Joanesek biotzak beñere baño samurrago ta zintzoago maitatzen zuan Jaungoiko Egille Altsua.

Sutondoko zizaillu zarrean jarrita, arbasten gar biziari edo enporra miazkatzen zuan urrezko su-mingañari begira, bakarrik gelditzen zanean, ¡ o nolako samin gozoarekiñ oroitzen zitzaizkon bere bizitzako gertaera guztiak, ume koskorra izan zanetik agure mekoa zan arteraño ! Lendabiziko giza-jantzia, lendabiziko errira jeistea, lendabiziko mendira igotzea, arako mutill-jolasak, urte askotako *San Migelak*, eskontza aurreko egun eztiak, bere semien jaiotorduak, illobatsoen etorrera pozgarria... dena zirudian aizo goizekoa, dena zeukan bere ondoan, dena zerkarkion irudimenak bertara, ekaitz aurreko egoizeak urrutiko lur ta mendiak guganatzen dituan gisara. Izan ere *atzo* ta *gaur*, uda ta negua, gaztetasuna ta zartzaroa eztaude alkarren urruti ; gizonaren goiz ta illuntzea dirala esan geinke, tšanpon baten arpegi biak bezela rerizkion Joanesi.

¡ O zeñ garbiro erakusten zion adimenak gizonaren ezereza Jaungoikoaren betikotasuna gogoratzean ! Bera, Joanes, sortu baño len, askozaz lenago, Janngoikoa bazan, eder, andi, altsu, zorioneko, gauza guztien egille ta zaintzalle; bera, Joanes, eriotzara urreratu zanean, Jaungoikoa lengo lengoa gelditzen zan, altsu, andi, eder, zorioneko. Ta era berean billatuko zuten Joanesen ondorengoak eta era berean utziko zuten, bada orrela zan ta izango zan, beti altsu, beti berdiñ ; asierarik gabe asiera guztien iturri ; azkenik etzeukala, azken guztien bukaera ta goen.

¡ Zeiñ maitagarria azaltzen zitzaion Joanesen biotzari Jesus Jaungoikoaren irudia ! Jesus gizonen Artzaia zan, ardi galduak-gatik bizitza eman zuan Artzai Ona ta Zabaletako etšejaunaren adiskide andia. Sarri egon zan au, Aitzgorri gañeko elizatsoan, Gurutzean josiari eskariak egiñaz ; sarritan agertu zizkion, paduko bakartadean, animaren naigabe ta ipui eskutuak ; etzan egundaño adiskide bien maitetasuna urratu, etzan beñere Jesusen irudia Joanesen biotzetik aldendu, ta askotan, tšit askotan esan zion mendian, zelaian, elizan ta etšeian : « Urbiako artzaian

Artzaia, gorde gaitzatu ; zaintu zadazu nere etŕea, zaintu zazu, arren, gure Euskalerria.

Adiskide andi ura ainbat lasterren arpegiz arpegi ikusteko leia erne zitzaion, ta orretarako gertatua zegoan, oso gertatua.

Orratik ere gauza bat nai zukean lenago, Jaunaren oldea bazan : bere seme ta illoba guztiakiñ Gabonak igarotzea. Azkar-ragakoak nola zeuden bazekian : ondatuta. Iñazio Mari etzan ezereen jabe, ta bere mulilla, Martiñ, Somorrostrora biraldu zuan zerbait irabastera : Somorrostrora mutilla ta basterrak erabiltzeko naikoa indarrik ez etŕean ! Gaz telerrikoen albisteak ere bazituan, albiste onak. Aberastuta bizi ornen ziran, seme bat zuten, asi samarra, argia, pizkorra, sendakintzarako ikasten aizana. Oso jakintsua, gurasoak ziotenez. Baño Zabaletako aiton-amandreak etzuten oraindik illoba ura esagutu, etzuten oraindik esagutu erraiña ere, ta orretarako gogo andia zeukaten. Batez ere illobatŕoa ikusteko, berari laztan gozo batzuk emateko, ta bere jakiturizko itzak entzunaz aspertu artean egoteko.

— Ara-esan oizion Ana Josepak senarrari-zeure illobak sendatuko zaitualata nago. Emengo sendakiñ guztiak baño geiago jakingo du, ta gañera iñork eztizu arrek aña arretarekiñ begiratu.

Orra zergatik Joanesek eskutitz bat eragiñ zion Maleni osabarentzat, Gabonak urrean ziralata, aitonarentzat baldiñ azkenengoak izango ziralata, bere ondorengo guztiakiñ beiñ bada ere egon nai zukealata, jaietarako danak etorri zitezala, arren bai arren eskatuaz.

Bitartean, eri gelditu zanetik aurrera oizuanetz, sukaldean bizi zan geienbat Zabaletako nagusia, sukaldera zijoazkion baserriko seme ta illobak zer egiñ bear zuten galdetzera, antŕen ematen zituan Joanesek bere agindu ta erabakiak, antŕen inguratzen zuten etŕeko danak gabero gabero, bertan egiten zituzten beren otoitzak, bertan irakurri *Testamentu zar ta berriko* egi ederrak eta azkenean, oera orduko, beti esan bear izaten zien zerbait aitonak, bere burutik.

« Agertuko dizutet ba-zion beiñ-Urbiako zelaian nik aspalditŕoan egindako amesa. Egun auetan gogoratu zait. »

« Bazkal ostean, aritz tantai baten zañetan jarrita, pista nuan nere pipakadea. »

« Errozabal, gerri lodi, lepoker, buru orritsu, gorengo abararak ia zeruetan zituana zan aritza. Sustriak, sendo sendoak, inguru danean lurretik ertenda zeuzkan ; azala, zartatuta, ler-

tuta ikusi nion ta gerrialdeko mamiñ errea oso agirian, agure batzuen paparra bezela, ta kopet ondoan zulo andi gorri-beltza erakusten zuan. aspaldiko zauri sendakaitzaren irudira ».

« — Zarra aiz ba-oartu zitzaitan, pipako ke-laño artetik aritzari begiratuaz. »

« Gabean lo gutšitšo egiña nengoan, ta igarri gabe, pipa gordetzeko astilzake, begiak itši zitzaizkitan, loak artu ninduan. »

« Ta loak artu beziñ laster asi nintzan amesetan. »

« — ¿ Zarra naizala? — esaten ziran zuaitzak. Egia da, bai ; neuk ere eztaikit zenbat urte dauzkatan. Nik eztaikit urteak zer ta zertako diran, baño ezta gizon batzuek ere... ¿ Noiz izandu naiz ni tšiki? Noizbaiten bai, noizbaiten nere adar gañ ertzean dauzkatan ezkurretako bat aña izandu naiz. ¿ Nork siñistu?... Lurpean sartu nituen edo sartu nintzan, ori ez tet ondo ikasi, gauza tšiki guztiak lurpean egon oidirata ; baño nere bizinaian, astiro astiro, apurka apurka, atera nuan burua lurpetik azalera, ikusi nuan zeruko argia, lortu nuan indar pitiñ bat, erro edo anak alegiñean bera boteaz jaso nituan geroago ta gorago nere besoak, eta egunak zabaldu ta egunak itši, urteak joan ta urteak etorri, uda berrian osto berdez jantzirik eta negu beltzean ezur utsetan bezela, eguski galda beroen azpian ta euri zaparrada galantak luzaro igaroaz, andi, sendo ta mardula egiñ nintzan, inguruko zuaitz lagun guztiak baño andiago, sendoago ta mardulago. »

« Asko ikusia naiz, geroztik, nere bizitza luzean. Ekaitzak neri egiñ dizkitan iraintasunak eziñ zenbatetu ditezke. Sarri artu bear izan det nere gañean kaskabarraren zartada zitala, sarri jo ta zauritu nau odeietatik bizirot jetši dan arri trinko zoliak, milla ta geiago aldiz bai aize indartsuarekiñ burruka gogorrean gau osoak igaro ditut, eta garaietan, guda beltzaren erdian adarririk onenak urratu zaizkit. Sustrai sendoari eskerrak, ez tet nere bizitza osoa galdu. Sustrai, sustrai bear da mardula izateko ta ekaitzari arpegi emateko : batetik bestera aldatzen dituzten zuaitzak, lirañak, sustrai gabeak, or erortzen dira buruz bera ta far regarri ekaitzaren aurrean. »

« Ainbat goialdeko ipui ta lurpeko gertaera badakizkit, urteak erakutzita. Nere zañ luzien bitartez neurtu det mendi onetako lurrak norañoko loditasuna daukan, jakiñ det zenbat ezkotasun ta koipe dituan, arri ta arkaitzak non dauden, beti gordeta egon oidiran zamorro tšiki askoren biziera išilla nolakoa dan. Nere kopetarekiñ goialdera begira ikasi det zenbat argi gozo agertzen diran gabaz zeru urdiñean. Anitzez gau zoragarriak igaro ditut,

illunabarretik goizalderaño, bakar bakarrik, pake pakean, or goiko izar garbi maitagarriai begira. ¡ O zeñ ederrak diran zeruko izarrak ! ¡ O zer atsegiña dan gau išil išillean, erretšiolaren soñu eztiak adituaz, ozkarbiko edertasunak nabaitzen egotea ! »

« Baita ere badakizkit gizonen uste ta itšaropen batzuek. Maiz etortzen da nere ondora Urbiako artzai gaztea ta emen atera oiditu, oiulari, bere biotzeko maitetasun zintzo zintzoak. Mutill orren eresiak poz ematen dute, intza bezela jetsiten dira animaren erdi erdian... Iñioiz bein jarri oida nere oñetan, zu oraiñ zauden autzera, uri gizon igar bat, eta bakarrik dagoalakoan, aitortzen ditu, aopean, bere ondamuak, bere dollorkeriak, lagun urkoarentzat gordeta dauzkan gorroto gordiñak. Gorrotoak ez tute pozik ematen. Eziñ ulertu det zergatik gizonak gorrotatzen duten alkar : guk eztankagu bata bestearen gorrotorik, zuaitzak izanda ere. »

« Nik ez beintzat. Ni izandu naiz egazti mota guztien jantoki, aterpe ta logela : nere gallean esan dituzte tšoriak, gau ta egun, beren tširripititšiorik pozgarrienak ; nere beso tarteanegiñ dituzte beren kabi ta bizilekuak ; ni naiz karnaba, okill, tšintšort, lepitšuli ta tširriskilloen sorterri ; kuko, eskillaso ta pagousuen jarleku ; mika, miru ta zapelailzen zelat-etše bezela. Aldetan aña on egiñ diot edozeñi : nere orri ta ezkurak, urteoro, aberien oe ta janarizat eman ditut ; nere adar guztiak aga, kerten, makilla ta esolatzat edo gizonen berogarrizat kendu dizkate. ¿ Alneike geiago ? »

« Emen cago ni azken orduaren zai. Oraindik iraungo det (zuaitzak beti irauten degu gizakumeak baño geiago), baña etorriko zait nere azkena. Bai, or sukalde basterren baten, basoetako tantaletan ekaitza tšistuka dabillen orduan, ta basetšetarrek, nere ajolarik gabe, kondaira zarren batzuk aditzen daudela, tšinpartak boteaz agur egingo diot nere izateari, suzko malko goriak išuriáz... auts biurtuko naiz. »

Ennatu mintzan. Aritza bere tokian zegoan, geldi geldi. Arrek etzuan itzik esan.

— Banangoan ba, zuaitzak orrelako gauzak esatea...

— Ez, etzuan itzik egiñ, Ana Josepa. Nere irudimena ibilli zan orduan langille.

— ¿ Ta nondik dakartzu gaur ames ori ?

— Nere auleriak erakarri dit burura.

— ¿ Nolatan baña ? Zuaitzak eta zuk, ¿ nondik daukazute alkarren antzik ?

— Biok gera mendikoak, biok lagun zarrak, biok asko ikusiak, biok aldegun aña on egiñ degunak, arrek, ori bai, zer egiten duan eztakiàla, nik jakiñaren gañean. Alkarren itšurak badi-tugu, zarrak geralako; baño, egia, ezkera gauza guztietan berdiñak, ezta urrik eman ere. Zuaitzak eztu errurik izan ta nik bai: erruak eta utsuneak; zuaitzak, egurrezko anima daukata, eztu egiazko malkorik išuri ta nik bai ; zuaitzak sariaren itšaropenik eztauka ta nik bai : zuaitza betiko amaitzen da ta ni betikotasunaren atarian nago. Zorioinekoa ni ale onetik sartzen banaiz.

— *Pralle* izan baziña ; ¡ a ze nolako *sermolaria* zu !

— Pralle, pralle... gaur goizean izan naiz pralle.

— ¿ Zer diozu gizona?

— ¡ Je je ! Zuek soroan zabiltzatela, Pedro Antonek atera dit *meztidura* ¹la soñean jarri det apur baten.

— ¡ Aitaren Semearen... !

— ¡ Aitona !

— Bai, jarri det, eta luzetšo daukat. Edo neu laburtu naiz, edo luzetšo egiñ ziazun, emaste. Malenek laburtuko dit.

— ¡ Jesus Maria ta Jose !

— ¡ Bego išillik, beso išillik !

— Bai, išillduko naiz, lotara joan bear deguta. Baño beste itz bat, Malentšo : Gaztelakoak eztute oraindik erantzun, ta berriro esan bear zaiete aurten nere ondoan nai nituzkeala. Aditzen emaien.

— Bai, jauna, biar goizean.

Malentšo begiak igortzitzen ta Ana Josepa españak estu estu eginda sartu ziran geletara, ta Kataliñek, bakarrik gelditu zanean, sutako autsa bituaz, illetiak astinduaz, enporrak joaz, onela zion.

— ¡ Au gauza guztien amaitu bearra ! Badijoakigu, laster dijoakigu. ¡ Etšea beteko gizona ! ¡ Jeeesus !

1. Iljantzia. Antziñetako oitura zan, Euskalerrian, iljantzia, bear zanerako, etšean gor deta idukitzea.

XI

EGUBERRI TSARRAK

Aloña ondotik erbestera erten aldi bat egin bear degu.
Somorrostrora joan gintezke lenbizi.

Bizkaira esatera ninjoan, baño damutu egiñ zait, bada Bilbotik itšasoruntz goazela esker aldetik dauden erriak eztiudite Bizkaikoak. Toki aietan Bizkai barrutik agiri dan zoru garbirik ezta ikusten ; Gernika, Durango ta Markiñako ibarretan daukagun pake ta, tšukuntasunik ezta billatzen ; etšeko izkuntza maitearen durundi gozorik ezta iñon sumatzen.

Nerbion ibai zabala, ibai ospetsua, Euskalerriko ibai guztien ibaia da, denok dakigu. Bere gañean daukazki, Bilbotik asi ta Portugaleteraño, erridi askotako itšas-ontzi sendoak; bere azpian, uretan edo uretzeko basatan, tšalopa saiats, *gabarra* zati, soka ustel, kate zar ta aingura ordoituak; bere albo legorretan, erbestera eraman bear diran edo erbestetik ekarri dituzten mia pilla ugariak, neurrian ebakitako piñu olak, arri, kare, gatz ta burniak ; burni me zapalak, biribill luzeak, utsak eta beteak, bidietarako, zubiak egiteko, aterpeak jasotzeko, etšien abe izateko; eta batez ere burni oien sorrerako labe goriak, berebiziko lantegirik andienak, sua ta garra, antsa ta ke lodia borborrean zerua iluntzeraño jaurtigiak ; antšen dakusgu jantzi loi, izerdi usai ta begirune gaiztoko langille zikiñ zetakaz beteak eta bertan entzun litezke uri andi baten indar, almen ta bizitza erakusten duten gizadi marmarretak, malluen danbatekoak, itšasontzien tur-runtak, tšimist-gurdien tsintšiniak eta sugurdi azkarren tipirri taparra luze adoretuak.

Nerbion inguruari Euskalerriko alderdia baño *Londresko* auzotegia obeto deritzot.

Goiago daude Galdames, *San Salvador* ta Abantoko mendiak, Ortuella ta Gallartako lur ta gizon gorriak.

Mendi aietan eztago zuaitzik, eztago lorerik, eztago belarrik ere, Mendi gorri aiek burniz urratu dituzte, izerdiz aña odolez intzatuak dirudite.

Gizon gorriak osteria izen gaiztoaren jabeak dira. Asko, geienak bear bada, guraso zintzoen semeak izatea balileke ; baño gizatšar, lagun oker biurrien artean gaiztakeriak kutsutu ditu.

Ausardia dute nagusi, nasaikeria adiskide, indarra lege, añeneko ziri ta zigor. Birao lurrunean, likiskeri zakarrean lizundu, zaiote anima ; baño ; au negargarria ! kalte orren ajolarik iñork eztauka. Somorrostroko langillien gurasoak eta toki artako arrobien jabeak gauza bat bakarrik nai luteke : dirua irabazi dezatela semeak, mia galanki atera dezatela arrobikoak. Otoitz egiñaz irabazi edo zatarkeriak esanaz atera, ezta batere arretazko gauza.

Enda, oitura ta izkera guztietakoak nastean dabiltz : *ingeles*, *prantzes* ta españatarrak, euskaldunak eta erdaldunak ; arabar ta naparrak Galizia ta Asturiaskoen ondoan ; Santander, Palenzia, Burgos, Balladolid, Soria, Logroño ta Zaragozakoak Zamudion edo Mušikan, Amoroton edo Errigoitin, Errezillen edo Asteasun, Amezketan edo, Ataunen jaio diranakiñ batera ; denak alkarren etsai, denak bata bestearen eziñ ikusian, denak bakoitzaren sorterrria bestien gañetik jasotzen dutela garaietan, lagunai miñ emateagatik bada ere.

Eziñ dute iñor maita, baño erreztasun andia daukate edozeiñ gorrotatzeko. Beti oida norbait gorroloaren erakusle, beti jardunleren bat ondamuaren kolkotik ertetzen dioten itzak lagun artean ereiñ oidituana.

Ta itz oien asia, aberatsen ganako gorrotoa, agintarientzako amorrua ta Jaungoikoarentzat eskergabekeria erakusten duan asi tšarra, errez ta edonon sortu oida, lenengo ereiñaldian ezpada, bigarrenean edo laugarrenean. Baita euskaldunen biotzetan ere. ; Ai zenbat euskaldun zabartu dira Somorrostroko lur gorrietan !

Antšen zegoan ta bertan alperrik galdu zuten Azkarragako Martiñ, Iñazio Marin semea, Joanesen illoba. Lagun arteko irakaspn gaiztoak aditzean, lenbizi, etzituan aintzakotzat artu nai ; gero, seta okerrak akullatuaz, irakaspn aiek onak zirala iruditu zitzaion ; urrengo, egiarik andienak zerizkiola esaten ausartu zan, ta azkenez, adiskidien tšaloak tšit naratu zioten uste dollor ori erraien erdi erdian.

Arrezkero ogi bedeinkatua bezela irakurri oizuan, igandietan, kertenkeriz ornituriko paper purtzill bat eta baita bere buruari esan ere : « Oñatiñ eztute onelako gauzarik egundaño ikasi, oso itšutuak eta atzereak daude ango gizonak. »

Utzi dezagun oraiñ gure mutill zentzugabea, ta Zabaletako gertaerak jarraitu baño len, jakiñ ditzagun gure galizitarren albiste batzuek geiago. Juan Andresek, semea irakostoletan erabiltzeagatik eta emasteak nai zualako, Santiagon bota zituan sus-

traiak. Uri ospetsu artan bizi zan, aberats bezela, audiki antzean, zeregiñ astunetatik zerbait aldendua, baña, oraindik, alderdi askotato lanetan zer ikusi ta zer irabazi *politak* zerabilzkiala. Ondo esagutzen zuten euskaldun gizena urreko ta urrutietako etše, bide ta nasagilleak eta bazekiten bere berri Jijon. Abiles, Prabia, Ribadeo. Ferrol, Koruña ta beste ainbat lekutan. *Tenpraneiro* deritzon kale batean zeukan etšea, bere berea, ederrenetakoa, ta etše artan, goi-beak maisterrai utzirik, bigarren-go, bizitzan arautu zuan bere kaiola, tšit eroso, semeak eskatu zion gisara mai, jarleku, oe ta oial bereziz egokitua. Goi ta beko maisterrak, oso aberatsak izan ezta ere bai ougitšo jaiok, tšurikerietan ta gezur gošok esaten aski oituak, egia da, arpegiz arpegi *Don Juan* deituarren, gero, atzetik, Juan Amots esaten zioten; baño, egunik utzi gabe, toki jakiñeko *kafera* zijoan, *qué hay Don Xoan, ola Don Xoan, sientese acá, póngase ahí*, bene benetako abegi ona egiten zioten ango adiskideak, au da : berarekiñ artu-emanen zeukaten langille buruak ; zalpurdi jabe ta mandazañak ; ogi, ardo ta aragi saltzalleak ; karobi, arrobi ta basoen nagusiak ; bizar luzeko Santsez edo Lopez *sarjentoak*, eta gipuzkoatarraren dirua usai egiñ zuten beste askotšok. Adiskide aientzat guztiz bikaña zan Don Juan euskalduna. Ia ba, gorriak eta beltzak, bi aldiz, erriaren ondasunak zaintzeko iaioena bezela, gizon ura udaletšean sartzeko jo ta ausi zakarrean ibilli ziran da... Eskua zabaldu izan balu zerbait, semeari, orduan ere, jaramon egin balio...

Seme bakarra zuan, Juanito izenekoa, beltzerana, erkintšoa, arro zamarra, berekoia, gaizki asia, andizalea. Anitzez irri egiten zion aitari esaldi nastu moldakaitzean jardun oizualako aitak, bada Juan Andresek, dirua irabasten bai, baño gaztelarrez etzuan beñere ondo ikasi. Amarekiñ berriz etzuan iñora erten nai, bada Dionisia Gomez Junkeiro len baño oial obez jantziarren, etzan len baño asko geiago garbitzen, ta esagun zitzaion bere iturburu narrasa ta antziñetako bizibidea izkeran, jaskeran, orrazkeran ta begielako makarretan. Berez bear Billabonakoa.

Amazapi urte dauzka mutillak Santiagon idorotzen deguenean, ta adierazi genduan bezela, sentdakintzarako ikasten asila dago. Aitor dezagun argiro : ikastoletan *dabill...* ta baita ere joko-etše, jolastoki ta kaferietan, gurasok ematen diotena ta berak arrapatzen duana aisa eralgitzen, Jakiturirako bide onak baño bide ari errezak naingo lituzke, ta esku artean, liburuen

ordez, egunoroko paper albistariak darabilzki. Bere iritzia egiñ bear izaten du etxean, bere ta gurasoen ustetan aitamak baño argi geiago dualako, ta ¡ jakina ! Juanitok irakurri du Zabaletako eskutitza ta Juanitok erabaki du Gabonetan gurasoakiñ batera Zabaletara etortzea.

Badatoz... edo etorri ziran ; bada nik, noizean beñ, gaurkoak bezela agertuagatik, gertaldi auek igaro zirala urte batzuek badira.

Etorri ziran, la etorri zan Somorrostrokoa ere.

Izugarrizko arrera egin zioten ; baño ¡ Aranzazuko Ama maitia! ¡ Ura lana erori zitzaien baserri artako gure adiskidiai !

Iñondik iñora ezin ulertu zuten alkar Ana Josepak eta bere Galiziko errañak.

— Baneukan zuek esagutzeko gogoa-esaten zion arrek.

— *No le entiendo á V. una palabra-erantzuten* zuan besteak.

— ¿ *Esne sopak* jango alditu mutillak ? ¿ *Urdai* azpikoa jarriko aldizuet ?

— *Lo mismo que si me hablara V. gringo ¡ Jesus qué lenguaje !*

— Etzaite aserratu, emakumea.

— ¿ *Qué dice tu madre, Juan ?*

Juanitori berriz dana iruditu zitzaion badaezpadakoa, itñusia, tñiroa, Zabaletan. Baserria uritik urruti, bideak aldapatsuak, ataria lokatzaz betea ; sukaldean ke miña zegoan, munaitik aizea zetorren, jarlekuak tñarrak ziran, oiak gogorak, janariak nola-baitekoak, aideak oso ezjakiñak, aitona agure baldarra, amona atso farregarria. Beste erabatekoak nai zituzkean arrek bere aitona, jauregitarrak, andre-zaldunak, bere arrotasunean ames eginda zeukan bezela. Ezin zuan aserrea gorde, ta arpegi errean igartzen zitzaion naigabea.

Alperrik zebiltzan etñeko guztiak gazte ura tñurikatu naian. Etzion arrek aitari paketan utzitzen :

— *Vámonos de aquí cuanto antes.*

— *Ten paciencia, hombre. Espera unos dias.*

— *Si, unos dias mas entre humo, y cuando vuelva á Santiago ni tendré ojos para estudiar, ni me conocerán los amigos porque me habré convertido en cecina. Eso, si antes no muero de pulmonia ¡ Qué tierra esta!*

— ¿Zer du zure semeak, Juan Andres ? — galdetzen zuan Joanese.

— Etñera nai omen du.

— ¿ Au ez alda ba zuen etsea?

— Bai, baña...

— Baña bestea zuenago. Ala oida. Zabaletatik aldendu ziñanean urratu zenduzan emengo lokarriak. Nere odolekoak zerate oraindik, baño nere illobagan, Zabaletakoen odola metu egindala uste det.

Juanito aiñ atzeka ta gogo tšarrekoa ikusi zutenean, Manuelek eta Josek etzioten ondo begiratzen.

— ¡ A ze Markeško arrea ! Petrala ori galanta — zion batak. Eta besteak :

— ¡ Markesko ! Eztirudi ba, amaren aldetik ere jatorri goitar bikañekoa.

Baña Juanito beziñ petrala ta milla bidar lotsagabeago zanda, Martiñekiñ izan zituen eztabaidarik andienak.

Azkarragako mutillak, Somorrostrotik etšeratu zan ezkerok bere buruari geiegi zeritzon ta goitik bera begiratzen zien lengusuai. Paper bat eskuetan zuala agertzen zitzaien egunoro, *biho-teak* igortziaz, ta bereala asten ziran gasteak alkarri miñ ematen.

— ¿ Zer dek paper ori ?

— *El Rasero.*

— Gauza onen bat bai.

— Onenetakoa. Emen egi andiak esaten ditu.

— Ebanjelioa izango dek.

— Obea.

— Ago išillik, lukainka.

— Zuek illunpean zaudete.

— ¿ Ta i eguskitan ? ¿ Eguskia iretzat bakarrik egiña dala uste aldeak ?

— Ez, danentzat egiña da, ta danok artu bear genduke.

— Guk, ertetzen duan guztian artzen diagu ederki.

— Baña nik ez.

— Eu aiz orduan illunpekoa.

— Ezta orrela. Lur azpian ere argia izan geinke.

— ¿ Kriseillua ?

— Batere Kriseillu gabe, lur azpian ta lur gallean, eguskirik eztan orduetan, gabaren erdian...

— Ipurtargia.

— Etzaitzete nerekiñ tšuliatu ; adi zadazute benaz. Egiaren argiak argi egiten dio gizonari nunai ta edonoiz.

— ¿ Ta nork emango dik iri egia ?

— Paper onetšek.

— Baba... Albistari orren egia ta astoaren arrantza or nun-bait dituk:

— ¡ Astoaren arrantza ! Zeuek zerate zuek astoak zeuek, ezer eztakizutenok.

— ¡ A Salomon, Salomon kaiku ! Obeto egingo uke paper ori irakurtzen baño etšeko soro basterrak garbitzen saiatuko baintz.

Orrelako izkelaldi batzuekiñ naikua minberatuta zeuden gure mutillak, eta Jose batezere, ipui oezaz gañera, Azkarragakoa Malentšori kiñuka somatu zualako, kiñuka ta geiegizkeriak osaten ere bai. Pozik emango zizkioken belarrondoko eder eder bi. Ta samiñ oiek asko etzirala, Gabon gabeen sortu ziran mingarrienak Zabaletako baserrian. Etzan gau egokia, baño usterik gutsien zanean erten zuten aserre naigabeak.

Ez, etzan gau egokia. Gabona, bertsolari ta izkiraleak era guztietara goratu duten gaba, gau alaia, gau gozoa, oroitzaz betertako gaba da ; pake bigun, jolas garbi ta eresi samurren gaba, umeak ainbeste aldiz ames egin duten gaba, gizonik zarrenak gaztetzen dituan gaba, illuntasunik estuan gaba, egunik ederrena baño ederraga dan gaba, Jaungoikoaren gaba ; itz batean esateko, gaurik andiena lurbirako alderdi guztietan, ta Euskalerrian, eztaukagu zer esanik, iñun baño ere andiangoa.

Eztago euskaldun semerik, euskalduntasuna galdu ezpadu, edozeiñ tokitik, gau orretarako, makilla bat sorbaldan, pardeltšoa maltillan, bakallaoa pardelean, gurasoen irudia buruan ta pozik neurrigabiena biotzean duala, bere lur maitea joko eztuanik, eta bere lurrean jaioterria ta jaioterrian sortetšeko ate kutuna. Eztago euskaldun etšekoandrarik, estuen ta larrien bizi dana hada ere, seme senar gurasoentzat, ortik edo emetik, janari gozo ugaria lortuko eztuanik gau orretarako, naiz ta beste gau asko baratsuri salda utsarekiñ igaro.

¡ Errukarria Gabon gabeen bere etšetik urruti dagoan euskal semea ! ¡ Kupida zazute gau orretan bere maitientzat nai aña janari idoro estuan euskaldun etšekoandrea !

Bidezko gauza da, bada, Joanesek, azkenengo egunetan, seme, illoba ta aide guztiak Gabon gaberako bere sukaldean bitu nai ikatea, ta baita ere Zabaletako emakumeak gau orretarako aparria ontlo jartzen alegiñak egitea. Goizean goizetik ekarri zituzten jaki ta gozagarriak uritik, eta arratsalde osoan euki zituzten, su andiaren aurrean, lapikoak gargar, *kasuelak* pill-pill, *tanboliña* plist eta plaust eta, azken orduan, zartagi ta *arranparillak* tšir

tšir tšir. Zazpiretako dana zegoan gertu : asa zuria ederki bigunduta, bakallaoa *saltza* gorrian, besiguak erreta, tšitšardiñak¹ oliotan berotuta, sagar zatiak azukreakiñ egosita, *kanela* ta guzti, ai gozoa pertzean lagatzetik dindilizka, gaztañak eskuzapi garbian zapaldurik, maia zamau zuriz estalduta.

Pozak etzuan lokarririk Zabaletan. Apari onaren otean alai, denak zeuden izketan, berriketan, jolasketan, gauza guztiak usaika, eltezeai estalkia kentzen, eskuak igortzitzen, etšekoandre zarraren gaitasunak goren goren jartzen. Juanitok berak lasai ta askatugo zirudian.

Alako balen

— ¡ Bakoitza bere tokira ! — agindu zuan Ana Josepak. eltzekada bat asa izugarrizko plater balen itzuliaz.

Jarri ziran danak. Joanes maia bedekatzan asi zan... ta baita ere farrez Juanito ta Martin.

— ¿ Zeri egiten diozute farre ? — galdetu zioten.

— Otoitzari.

— ¿ Otoitzari farre ? ¿ Zergatik ?

— Tšorakeria dalako.

Begirune beltzak ipiñi zizkieten mutill biai ; arpegi guztiak naigabe-soñekoa jantzi zuten. Alde batetik, etzan etše artan era orretako itzik beñere entzun, ta bestetik etšeko guztien gogoa Joanesi por ematea zan.

— ¿ Noiztik ona da tšorakeria? — jarraitu zuan Zabaletako jaunak.

— Aspalditšotik. Orain ezta iñun otoitz egiten.

— Ainbat gaiztoago. Orregatik daude gizadiak dauden bezelakoak... Bada, jakin zazute, umetšak : nere baserrian beti egin izan da otoitz, beti egingo da, ni bizi naizen artean beñipeiñ... ta gero ere bai... uste det.

— ¡ Bai, jauna ; bai, jauna ! ¡ Ezkenduke besterik bear ! (Malentšok, Manuelek eta Josek, batera.)

— ¡ Aita ta Semea ! *Judioak* baño okerragoak zerate zuek, ikusten danez. (Amonak Martiñi ta Juanitori.)

Juanitok :

— *Bueno, no se enfaden ustedes : cada cual tiene sus ideas.*
Juan Andresek :

— Gaztien gauzak:

Paulak :

1. *Angulak.*

— Gazte gaiztoenak.

Juanesek :

— ¡ Nere ondorengoak orrela izan bear zutenik eznuan uste !
Amonak , gizonen bekokietan trumoia ikusita :

— Tira, tira, naikoa da : aztu ditzagun aztu bear diranak,
Gabon gaba data.

¡ Aztu ! ¿ Nork aztu biotzaren erdian eman zaion sastadea, zau-
ria barruan badago ?

Iñork etzuan ezer geiago esan baño alaitasunak Zabaletako sukaldetik iges egin zuan. Alperrik Ana Josepak eta Kataliñek egiñ zituen egiñalak maikideak gozalzen : Martin ta Juanito espa-ñetan iguin-farrea zutela gelditu ziran; baño beste gizonezkoak illun ta goibel, galizitar emakumea tñito zapuztua, Jose ta Manuel ukabilka ekiteko amorratzen, Mikalla... Mikallari malko lodiak zeriozkion. Alperrik Malentšok, bereak animan gordeta, aparia zerbait aurreratu zanean, eresi zituan Gabon eresirik bigun bigu-
nenak, gertaera samiña astu erazteko : alperrik ibilli zan aingeru-
etzarri garbiarekiñ, onela esanaz :

« Izarrik ezta
Goietan, baña
Argitan dago
Lur guztia.
Belenen Jesus
Jaio da eta
Jesus Bera da
Gure argia »

« Gure argi ta
Gure zorion
Pake pozaren
Ekarlea.
¿Nola izan ez,
Biotz ta anima,
Jesus, ni Zure,
Maitalea? »

« Illeak urre
Begiak urdiñ
Zerua bera
Dirudizu.
¡ Ai aur ederra !
¡Ai ezur gozoa !
¡ Ai maitetuko
Baninduzu

Gauza bat bakarra iritši zuan Malentšok : bere lengusu Mar-
tiñek, edanez ausarditurik, neskatsari belarrira esatea :

— Neuk maitetuko zaitut iñork baño geiago ta obeto. Ikusiko
dezu.

Autorrera onek etzion Maleni onik egiñ.

Ezta ere, iñori, Gabon gabeko apariak : denai mindu zitzaie-
ten ai gozoa.

— Nerea da errua; -zion aitonak oerakoan-nere biotza kis-
kaltzeko egurrak bitzen ibilli naiz ; ezta nekarrelakoan beastuna
ekarri det. ¿ Baño zeñi otuko zitzaion orrelakorik, zeñi ?

Galizikoak, jaiak igarotzeko asti gabe aldendu ziran Zabale-
tatik, baña ez Martiñ. Martiñ Azkarragan gelditu zan, ez soro-
lanetarako, ez gurasoai lagun egiteko, ez bere jaioterria maite
zualako : alperreriz ta Malentšo ikusteagatik. Malentšoren iru-
dia animaraño eldu zitzaion, ta egunero, goiz ta arratsalde, aidien

artean ezer gertatu ezpalitz bezela, Zabaletan sartuta zegoan, geiegi sartuta. Neskatšaren atzetik zebillen beti alderdi guztietan, etzion iñondik iñora pakean utzitzen, ta beiñ batean lotsagarrizko gauzak esan zizkon Malentšori. Bai, lotsagarrizkoak ; ta Pedro Antonek, itz aiek entzunda, gogor samar arpegi eman ziolako, bultzaka bota zuan mutillak morroi zar maitagarria. Bultzaka bota ta ostikopean ibilli, gaizkille lizunak. ¡ Pedro Anton gizagajua ! Elbarrituta oera zeramatenean, « erori egiñ naiz, erori egiñ naiz » -zion-Martiñi errurik ezarriko zioten bildurrez ; ta gero, Malentšo zauriak garbitzen ta sendatzen zego-konean :

— Išo, maite, išo; ez iñori ezer esan, ezta ondota; baño, ber-riz orrelakorik aitatzen badizu, jaikiko naiz ta burua puskatako diot. ¡ Lotsagabea alakoa !

Zabaletan etzuten jakiñ Martiñen makurkeria, baño jakiñ izan balitz ere, bazeukan makurkeri guztiak zeñek estaldu. An zegoan amona, illoba orren esakera ta egikera tšarrak entzutean, beti mutillaren alde ; ta sarri esan oizuan, aitzakiren bat billatu ezi-ñik zebillen garaietan :

— Okerra da, bai, okerra da ; baño andregei zindo batek ondu dezake. Andregei zindo bat bear du Martiñek.

(Jarraituko da.)

DOMINGO DE AGUIRRE.

